

Ks. MIECZYŚLAW WĘGLEWICZ M. T.

ZABIEGI PRAWODAWCZE I DYPLOMATYCZNE

NAD UTWORZENIEM

ARCYBISKUPSTWA WARSZAWSKIEGO.

STUDYUM ARCHIWALNE.

33988

Z BIBLIOTEKI
SEMINARIUM
SANDOMIERSKIEGO

WARSZAWA, NAKŁADEM AUTORA

1918 r.

Nihil obstat.
Alexander Fajęcki M. S. T.
Censor librorum.

IMPRIMATUR.

Varsaviae d. 10 Julii 1918 anni.

Vicarius generalis

Praelatus ^{Metropolitani} Leopoldus Łyszkowski.

Notarius J. Pódbielski.

L. S.

Drukarnia Społeczna, Stow. Rob. Chrześc., Plac Gozybowski 3/5.

Gedruckt und freigegeben durch die K. D. Presseverwaltung, Warschau, den 11/VII 1918.
T. № 10593, Dr. 206.

Jego Ekscelencji

KSIĘDZU MICHAŁOWI GODLEWSKIEMU

Biskupowi Sufraganowi Łucko-Żytomierskiemu,

Doktorowi Św. Teologii,

Członkowi Kom. Hist. Akad. Umiejętności w Krakowie, Towarz.

Naukowego w Warszawie, Tow. Przyj. Nauk. w Wilnie, Tow.

Nauk. Kijowskiego, Tow. Histor. w Petersburgu i t. d. i t. d.

MAGISTRO OPTIMO

Pierwociny pracy na niwie historii Kościoła w Polsce

składa

AUTOR

John Edwards

MICHAEL CHARLES GODFREY

1. 1891 - 1892

1893 - 1894

1895 - 1896

1897 - 1898

1899 - 1900

1901 - 1902

1903 - 1904

1905 - 1906

1907

Arcybiskupstwo Warszawskie powstało, mówiąc językiem prawniczym, dnia 30 czerwca 1818 roku.

Ale dla dziejopisa jakoteż i dla czytelników jego znajomość choćby najdokładniejszej daty nie wytłumaczy tego skomplikowanego w swem powstaniu i rozwoju historycznego zdarzenia. Wiadome bowiem jest prawo dziejów, tak powszechnie a zwłaszcza za dni naszych zrozumiane (kiedy to karta historii raz po raz się odwraca), oczywiście jest prawo, że każde zdarzenie jest jeno ogniwem w nieprzerwanym łańcuchu życia.

Stąd zasadniczym postulatem historii, jako nauki, jest zorientowanie danego faktu na rozległej mapie, jeśli już nie całego świata, to najbliższej epoki (stosownie do ważności przedmiotu) i wykreślenie stosunku jego do przeszłości a nieraz i przyszłości.

I jeśli chcielibyśmy rozstrzygnąć podobne zagadnienie odnośnie do faktu, który mamy przed oczyma w chwili stulecia Arcybiskupstwa, trzeba przyznać się do niejednej niepokonanej dotąd trudności.

Będzie to przede wszystkim brak materiałów historycznych odnalezionych, wydanych i opracowanych krytycznie.

Nikt jeszcze piórem nie dotknął ex professo tej sprawy.

Kilka tylko ważnych dokumentów prawie bez komentarzy zamieścił J. E. prof. Dr. Michał Godlewski w swem wydawnictwie „Monumenta Petropolitana“¹⁾.

Pozatem pozostają tylko archiwa kościelne i państwowe, z których pierwsze, rzecz oczywista, to Archiwum dawne Konsystorza Arcybiskupiego.

Przechodziło ono jednak tyle zmian, że obecnie w naszej sprawie nie może poszczycić się zbyt bogactwem; nawet oryginału bulli erekcyjnej nie posiada, tylko jej odpis autentyczny.

Drugim źródłem do zbadania jest Archiwum Królestwa Kongresowego, (mieszczące się przy ulicy Jezuickiej № 1) z osobnym „Wydziałem wyznań“. Tam odbywa się praca archiwalna tak trudna w naszych warunkach, a tak znów miła, do której zbliża się badacz ze drżeniem, kędy nietknięte pod grubą warstwą zjadliwego pyłu drzemią stuletnie dokumenty; praca pełna niespodzianek, gdzie, wertując stopy dokumentów, można czasem nic dla siebie nie znaleźć, albo, po większej części, jakieś suche notatki czy akty urzę-

¹⁾ Petropoli 1909. Vol. 3-ium.

dnicze, które na pierwszy rzut oka tak się mają do minionej rzeczywistości, jak mumje do żywych ludzi.

Archiwum to jednak dla spraw kościelnych niezwykle jest bogate, a zwłaszcza dla spraw wewnętrznych obfite zawiera materiały¹⁾.

Co do spraw polityki zewnętrznej mniejszą ma wartość, bo w epoce, o której mowa, Polską nie prowadziła dyplomacji na własną rękę, lecz wszystko załatwiał Petersburg, gdzie też najczęściej pozostawało dokumentów. (Archiwum Główne Ministr. Spraw Zewn. oddział: „Rome“).

Pracując tam nad Nową, przy nieocenionej pamięci prof., obecnie ks. biskupie Godlewskim, posiadamy też garść szczegółów odnośnie do omawianej kwestyi, które in verba magistri podajemy.

*

*

*

Rok 1815 — 1819 to czas porządkowania Europy po wojnach napoleońskich na zasadach rzekomego Legitymizmu.

Blżej, odnośnie do nas, to okres wprowadzenia w czyn polityczno-liberalnych planów Cesarza Wszechrosyi i Króla polskiego Aleksandra I, tego „Hamleta na tronie“, który pomimo swej dwulicowości w charakterze i chwiejności w postępowaniu miał narazie zamiar (jak to już ustalono) budowania Kongresówki na modłę państwa samodzielnego, między innymi: z własną hierarchją duchowną, Prymasostwem, etc., ażeby podnieść powagę Królestwa przez splendor Dostojników Duchownych.

To były wystarczające narazie racje polityczne dla erekcyi nowej polskiej Prowincyi Kościelnej z Arcybiskupstwem w stolicy kraju. Tembardziej, że oprócz tych politycznych i kanoniczne i prawnopństwowe przyczyny nagliły do wyłączenia dawnych terytorjów Archidyakonatu gnieźnieńskiego w osobną jednostkę administracyjną wedle Ustawy Konstytucyjnej Królestwa Polskiego²⁾.

Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z dnia 15/27 listopada 1814 roku mówi o sprawach kościelnych ogólnie w tytule drugim pod nazwą „Zaręczenia ogólne“ (art. 11—14 włą.).

Ale podczas szczegółowego omawiania tego tekstu Konstytucyi na posiedzeniach Rady Stanu już w styczniu 1816 roku Referendarz Stanu Horodyski złożył obszerny referat, „wziąwszy za podstawę umieszczony w wyroku cesarskim (Komitet Cywilny stanowiącym) zamiar powrócić duchownemu stanowi powagę i dobra oraz pomnożyć środki, ażeby się prawdziwie stał użytecznym“.

¹⁾ Pełna nazwa tego Archiwum brzmi: „*Archiwum Akt Dawnych Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego, Rady Stanu i Rady Administracyjnej*“. Archiwum to znajduje się pod zarządkiem C. Niem. Na tym miejscu pragnę złożyć podziękowanie ks. prof. dr. Cz. Sokolowskiemu za wydatną pomoc w uzyskaniu wolnego wstępu i możliwości pracy w pomienionych archiwach.

²⁾ Cf. Dziennik praw № 1, tom I, str. 10. Najnowsze wydanie tekstu Ustawy Konstytucyjnej Królestwa Polsk. podjęła redakcyja Bibl. Histor. w № 11 u M. Arcta, Warszawa, 1917.

Treść tego referatu streszcza się w zdaniu, „że duchowni (dziś nie jednakowo dzielni) w trzech celach mają służyć krajowi: dla obrządku, nauki i miłosierdzia. Wnioski zaś referatu były następujące:

1) „Ustanowić podział dyecezyi stosownie do podziału województw¹⁾.

2) Zaprowadzić jednostajną decezyów administracją, opatrząc Hierarchię każdej we wszystkie potrzeby.

3) *Urządzić Hierarchię metropolitalną.*

4) Opatrzyć ogólne potrzeby Kościoła katolickiego w Polsce.

5) Obracać środki bez uchyby Władzy Najwyższej i prawom Kościoła katolickiego w Polsce i prawom istotnym Stolicy Apostolskiej“

Po dłuższej dyskusyi, w której Radca Stanu Staszic *niezwykle gorąco* bronił supremacji państwowej wobec Kościoła, na wniosek Namiestnika gen. Zajączka opracowanie, szczegółowe powyższego projektu poruczono Komisji osobnej albo (jak wtedy nazywano) „Deputacyi“, którą stanowili: Minister Spraw Wewnętrznych (Mostowski), Radca Stanu Staszic, Referendarz Stanu Horodyski, Zastępca Referendarza Stanu ks. Prażmowski²⁾.

---

¹⁾ Co do podziału województw Dziennik praw zawiera dekret Namiestnika generała Zajączka z dn. 4/III — 1916 r.: art. I Królestwo Polskie dzieli się na ośm województw. Art. II, Porządek i nazwiska województw, stosownie do praw dawnych Królestwa Polskiego, będą następujące:

1. Województwo Krakowskie ze stolicą w Miechowie.
2. „ Sandomierskie „ w Radomiu.
3. „ Kaliskie „ w Kaliszu.
4. „ Lubelskie „ w Lublinie.
4. „ Płockie „ w Płocku.
6. „ Mazowieckie „ w Warszawie.
7. „ Podlaskie „ w Siedlcach.
8. „ Augustowskie „ w Suwałkach.

Stosownie do tego miała być tworzona nowa Prowincya Kościelna.

²⁾ Archiwum akt dawnych Król. Kongr. Posiedzenie ogólne Rady Stanu Królestwa Polskiego z dn. 29/1 1816 r.

Przytomni: Namiestnik (gen. Zajączek), Minister Oświecenia i Wyznań Religijnych (Stan. Potocki), X. Wojewoda Czartoryski, Minister Spraw Wewnętrznych (Mostowski), Minister Skarbu (Matuszewicz); Radcy Stanu: Kochanowski, Linowski, Staszic; Referendarze: Gliszczyński, Plater, Horodyski, Kozmian, Szaniawski, X. Prażmowski; Zastępca Referendarza Stanu Zaleski.

Po przeczytaniu i zatwierdzeniu protokołu poprzedzającego posiedzenia, odczytanem zostało postanowienie Namiestnika w Radzie Administracyjnej, przez które, naznaczonej do przedstawienia na Referendarza Stanu JX. Prażmowski, wezwany został do zasiadania tymczasem w Radzie z głosem doradczym, w stopniu zastępcy Referendarza Stanu.

Wzięto następnie pod rozwagę projekt o urządzeniu Duchowieństwa. Referendarz Stanu Horodyski, złożył wypracowany w tym przedmiocie obszerny referat, w którym (wziąwszy za podstawę umieszczony w Wyroku Cesar skim Komitet Cywilny stanowiący zamiar *powrócić Duchownemu Stanowi powagę i dobrą oraz pomnożyć środki, ażeby się prawdziwie stał użytecznym*) dowodził, że w dzisiejszym stanie oświecenia użyteczność ta, Duchownych nie może być znalezioną, jak tylko w obszernym zakresie nauk i umiejętności, którym by się Duchowni zupełnie poświęcili, służąc krajowi w tych trzech istotnych celach: obrządku, nauki i miłosierdzia.

Pod tym względem uważając skład niniejszej hierarchii kościelnej, w porównaniu z pierwiastkowym, wskazał stosowne reformy i sposób zwrócenia każdego stopnia do wyżej wskazanych celów; następnie projekt układu stop-

W miesiąc potem (28/II — 1816 r.) sprawa organizacyjna nowej prowincyi wchodzi ponownie na obrady, już w formie projektu od Deputacyi wyżej wyszczególnionej.

Ciekawe są do dzisiaj zasady ogólne, na jakich opierał się projekt:

Oto: 1-o żąda on, aby w Konstytucyi dać poznać, że „duchowni w niczem nie różnią się od innych obywatelów i ulegają prawom krajowym.

---

niowania urzędów z zasadami Etatu, ich opłat i prawidłami do ich przyznawania. Z takowego ogólnego przełożenia wyprowadził referujący zasady, których się trzymał w roztrząsaniu przedmiotu o urządzeniu Duchowieństwa, a mianowicie:

I. Ustanowić podział Dyecezyi stosownej do podziału Województw.

II. Zaprowadzić jednostajną dyecezyów Administracją opatrując Hierarchią każdej we wszystkie potrzeby.

III. Urządzić Hierarchią metropolitalną.

IV. Opatrzeć ogólne potrzeby Kościoła Katolickiego w Polsce z funduszów od rozporządzeń byłych Rządów Pruskiego i Austryackiego przy duchowieństwie jeszcze pozostałych i funduszu przez Najjaśniejszego Cesarza i Króla nadanego.

V. Obracć do wykonania tego wszystkiego jak najdogodniejsze środki któreby nienaruszając w niczem Najwyższej Rządowej Władzy, zachowały prawa Kościoła Katolickiego w Polsce i prawa istotne Stolicy Apostolskiej.

Z rozwinięcia w dalszym ciągu pisma tych pięciu zasad, wyprowadził prawidła szczegółowe, i podał obszerne myśli względem układu Duchowieństwa jego Organizacyi, Wewnętrznej, karności Sądownictw i stosunków z Władzą Krajową względem zgromadzenia i Urządzenia funduszów tak świeckiego jako też Zakonnego Duchowieństwa w Dobrach Ziemskich kapitałach i zamienionych dziesięcinach, a to dla przyzwoitego hierarchii Kościelnej opatrzenia, sposób pewny i stały; względem na resztę stosunków ze Stolicą Apostolską układu o istotne jej prawa i sposobu wyprowadzenia potrzebne reformy z teraźniejszego rzędu.

Nakoniec przystąpił referujący do samego projektu prawa, a w szczególnym artykulów rozbiórce podał swoje nad nimi uwagi i złożył uwagi X. Lubeckiego z aktów Tymczasowego Rządu wyjęte.

Po skończeniu takowego raportu JX. Radca Stanu Staszic zabrał głos następnej treści. „Projekt Kommissyi Oświecenia pod rozważę Rady Stanu przychozący z trzech głównych składa się części, pierwsza zastanawia się nad uposażeniem, druga nad oświecieniem, trzecia nad udoskonaleniem moralnem czyli umoralizowaniem Duchownych.

Co do pierwszej wskazana w § 26 projektu zamiana kompetencyi Duchownych na dobra, jest środkiem równie do wykonania trudnym iak w skutkach niedogodnym. Tem albowiem urządzeniem podzielone dobra na zbyt drobne szczegóły wróciłyby wkrótce do tego nieładu i opuszczenia, na jakie pierwiej wystawione były, gdy je dożywotnim posiadaczom powierzano. Instytutu tego rodzaju potrzebują mieć dochód pewny, jednostajny i swobodny, żeby przeznaczaniu swemu zupełnie i spokojnie oddane być mogły; w tym względzie dogodniejszym już byłoby urządzenie jakie w dobrach pojezuickich przedsięwzięto, oddając ich w wieczyste dzierżawy.

Co do części drugiej; projekt zawiera wiele dobrych myśli, mianowicie o urządzeniu seminariów, lecz poddaje one całkowiieć Władzy Biskupa zostawiając Kommissyi Oświecenia możność dodania niektórych tylko do świeckich umiejętności Nauczycieli. To wyłączenie tak ważnej Instytutów Edukacyjnych części, z pod Władzy Naczelnej i ogólnej która jest w Komissyi Oświecenia, sprzeciwia się głównym ustawom.

Co do części trzeciej; podane środki są albo szkodliwe albo zamiarowi swemu nieodpowiadające albo Konstytucyi przeciwnie albo nakoniec z dzisiejszym stanem cywilizacyi już niepotrzebne. *Szkodliwe*, bo wystawują hierarchią kościelną na sprzeczność z Władzą Rządową, nadając onej osobne i wyłączne prawidła, wyłączne sądownictwo, wyłączną Władzę wykonawczą,

2-o usunąć z projektu wszelkie szczególne urządzenia, więc następne przedmioty do osobnych postanowień odesłane być mają:

- 1) *Urządzenie wewnętrzne Hierarchii.*
- 2) Zbiór praw karności.
- 3) Opisanie duchownego sądownictwa.
- 4) Plan seminaryjów.
- 5) *Urządzenie zapomóg.*
- 6) *Urządzenie majątków duchownych.*

a tak zakładają stan w stanie. *Przeciwne zamiarowi:* istotnym bowiem zamiarem, oświecenia Duchownych, istotną ich użytecznością jest doprowadzenie tego stanu do zgodności z widokami i dążeniami Rządu do uległości Jego przepisom; zasady projektu przeciwny wystawiają przykład, podając takie urządzenie, jakie duchownym przewodniczyły w 15 i 16 wiekach, w wiekach przesady, zamieszania i Wojen Religijnych. *Przeciwne Konstytucyi:* ta bowiem w 12 i 15 artykuły zapowiada, że Duchowni będą pod protekcją i dozorem Rządu w projekcie zaś widać ciągle usiłowania do usunięcia ich z pod Rządowej Władzy. Podług Konstytucyi, zjazdy publiczne najczęściej raz we dwa lata przypadać mogą, podług projektu: zjazdy Duchowne przypadają częściej, a nawet zwolywanie ich jest zostawione samowolnemu Biskupów obraniu. Takowe ustanowienie przeciwi się duchowi i zamiarom Konstytucyi. Nie na próżno ta mądra Ustawa łatwość zjazdów takowych wstrzymała, te bowiem zgromadzenia gminne są te jeszcze zabytki dawnego Feudalizmu, są to najczęściej publiczne widowiska walczących namiętności. W teraźniejszym stanie rzeczy nie na tej drodze szukać należy reprezentacyi narodowej, który się pewnie w gminnych zjazdach nie znajdzie. Podług Konstytucyi cała Władza Wykonawcza pojednoczona jest w kraju, projekt narusza ten punkt środkowy jedności narodowej społeczności, kiedy w rzeczach nawet nie należących do religii, jakimi są wewnętrzne urządzenia i fundusze odsyła do obcej krajowi powagi. *Nadto sprawy Rodzin i połączeń familijnych* są tak dla kraju ważne, że od ich dobrego urządzenia najwięcej porządek ogólny zależy, dlatego to rządy zagraniczne starały się zachować sobie wpływ do nich potrzebny. Projekt całkiem takowe sprawy Duchowieństwu powierza.

Nakoniec z dzisiejszym stanem cywilizacyi niepotrzebne: Konstytucya bowiem wskazała już drogę, którą wszelkie postanowienia, prawa i urządzenia doprowadzone być mają: innych jeszcze osobnych (jakie projekt zamierza) wprowadzać niema przyczyny. Te wszystkie niezgodności z Konstytucyą pochodzą stąd, że projekt ten był napisany przed nadaniem Konstytucyjnej Ustawy, dziś więc, gdy w tym stanie wychodzić nie może, wypada go zwrócić do Kommissyi Oświecenia wraz z uwagami referującego, dla zupełnego do ducha Konstytucyi zastosowania“.

Na te wniesienia, odpowiadając Minister Oświecenia i Spraw Religijnych, następne uczynił przełożenie:

„Układająca projekt niniejszy Magistratura znała dobrze i organizacyę krajową i ducha Konstytucyi, lecz w tak delikatnym przedmiocie za najpierwsze przepisała sobie prawo, nieobalając mniemania upowszechnionych i powagą na której są wsparte poświęconych, trzymać się drogi środkowej. W tym celu szukała wprzód pogodzić, wszelkie sprzeczności, ułożyć nawet rzecz z Biskupami, żeby oczyściwszy się ze wszystkich zarad samemu Rządowi zostawić ostateczne ustanowienie tych przedmiotów, któreby się niedość jeszcze obwarowane znalazły. Wręczając teraz rzecz tę Kommissyi Oświecenia, byłoby to ią wystawić na te same trudności i przeszkody, które już raz ułatwione zostały, i z którymi do Rządu wniesioną by nazad być musiała, a tak oprócz próżnej przewłoki, żaden by stąd inny nie wyniknął skutek“. Dla tych powodów upraszał Minister o niezwłoczne roztrząsanie projektu przez szczegółowy każdego artykułu rozbiór.

W tem miejscu Minister Spraw Wewnętrznych następne przełożył zdanie: „Przed rozważeniem projektu potrzeba ustanowić teoryę, podług której roztrząsanym być winien. Pod dwoma względami Duchowieństwo uważać by należało jako obywateli, jako stan osobny; z pierwszego względu i jednostajnym prawdom ulegać i równemi przepisami rządu być winni, z drugiego

7) Urządzenie dziesięcin¹⁾.

Podczas tych szczegółowych rozstrząsań prawnych, sięgających niejednokrotnie samej Konstytucji Kościoła Katolickiego duchowieństwo krajowe zgłosiło wniosek, ażeby do obrad należeli jego przedstawiciele. Lecz na skutek opozycji Staszica²⁾ dopuszczono Radców Duchownych tylko na posiedzenia Deputacyi, nie zaś Rady Stanu.

I oto w starannie prowadzonych protokołach Rady Stanu zachowały się ślady, że w toku obrad posiedzenia ogólnego (8/III tegoż roku) przy rozważaniu Ustawy, naznaczającej Arcybiskupa i biskupów wedle województw, duchowieństwo stawia wątpliwość, czy tylu ma być biskupów (8-miu). Albowiem, gdy obecnie biskupstw jest sześć, to urządzenie nowych pociągnie za sobą koszta, a przy tem Konstytucya nie przepisuje, ile ma być biskupstw, ale ilu biskupów ma zasiadać w Senacie³⁾.

---

względu składają stan przez Rząd wprowadzie upoważniony, lecz pod pewnymi warunkami, które są strażą Kommissyi Oświecenia powierzone. Jeżeli projekt podany z tych dwóch względów okaże się być dogodnym łatwo już wszelkie jego szczegóły ułożyć się i zastosować dadzą.

Po wysłuchaniu takowych głosów, Namiestnik oświadczył, że najdogodniejszym dla połączenia wszystkich uwagań środkiem byłoby, polecić osobnej Komisyi z grona Rady Stanu wybranej roztrząszenie całej rzeczy z przytoczonych tu względów, i ułożenie stosownego projektu. Po ogólnem zdaniu tego przyjęciu wyznaczeni zostali do takowej Kommissyi Minister Spraw Wewnętrznych, (Mostowski) Radca Stanu Staszic, Referendarz Stanu Horodyski i Zastępca Referendarza Stanu JX. Prażmowski.

Na tem skończyło się posiedzenie, które z woli Namiestnika na dzień 2 Lutego odłożonem zostało.

(Podpisano) Zajączek. Wypis z „Protokołu posiedzeń ogólnego zebra-
nia Rady Stanu Królestwa Polskiego“. r. 1816 tom I str. 81—88.

Archiwum Akt dawnych Rady Stanu Kr. P. w Warszawie ul. Jezuicka № 1.

¹⁾ Tamże protokół posiedzenia z dn. 29/I — 1816 r. str. 162—3.

²⁾ Posiedzenia ogólne Rady Stanu Królestwa Polskiego dn. 2 Lutego 1816 roku. Punkt II posiedzenia.

„Po takowem ukończeniu materyi o Urządzeniu Administracyi, Minister Oświecenia i Wyznań Religijnych przelożył żądanie Duchownych „ażeby przy ostatecznym rozważeniu projektu Urzędzeń Duchowieństwa, wybrani z tego stanu delegowani w Radzie przytomni być mogli. Przy rozwadze takowego wniesienia Radca Stanu Staszic uważał: „że jeżeli by się Radzie Stanu zdawało przypuścić duchownych do podania uwag nad pomienionym projektem, nie może się to odbywać w formie przez nich żądanej, nie mogą bowiem do Rady Stanu z przysięgłych tronowi i ciągle przeznaczonemu swemu oddanych Urzędników złożoney wprowadzane być obce Osoby dla wspólnego rozważania urzędzeń, które o nich stanowiąc mają.

Dodał tu Radca Stanu Linowski, że jeżeli to urządzenie wynika z obawy, ażeby prerogatywy duchownego Stanu nie były naruszone, troskliwość ich w tej mierze zaspokoić należy tą uwagą, że osoby Radę Stanu składające wierne religii ojców swoich, przez samą o iey zachowanie troskliwość nie zechcą uwłaczać powadze Ministrów, czci i służbie iey poświęconych. Po dokładnem rozważeniu tej materyi, stanęło następne uznanie: „że należy dozwolnić duchownym podania swoich nad projektowanym urządzeniem uwag, w ten wszakże sposób, że po ukończeniu projektu osobney Delegacyi na posiedzeniu dnia 29 stycznia zleconego, wezwani będą delegowani z Duchownego Stanu na obradę osobną do Namiestnika, gdzie myśli swoje przelożą, które wraz z projektem: w Radzie Stanu czytane, i rozważane będą“ ibid. p. 95—6.

³⁾ Art. 14-ty Ustawy Konstytucyjnej brzmi: w Senacie Królestwa Polskiego zasiadać będzie tyle biskupów obrzędu katolicko-rzymskiego, ile prawo oznaczy województw, Dziennik praw 1. c.

Jednak na ogólnem posiedzeniu Rady Stanu przeważyło zdanie, że trzeba ujednostajnić w układzie całą Administracyę Państwową i Kościelną, więc będzie „Dyecezyów 8, to jest *Arcybiskupstwo*, i 7 biskupstw“¹⁾.

Po tych debatach urodził się „Memoryał Komisji Wyznań i oświecenia publicznego w Królestwie Polskiem, co do spraw zarządu kościelnego w kraju, które wymagają zniesienia się ze Stolicą Rzymską“.

Referat ten, wykonany pod ręką Ministra Wyznań Stanisława Potockiego, jest znany ks. prof. Godlewskiemu, który go odnalazł w Archiwach Petersburskich i wydał w swoich „*Monumenta Petropolitana*“²⁾.

Charakterystyczny ten dla Historji Kościoła dokument, jakby na wzór Siostrzeńciewiczowskich „Zapisok o składje Cierkwi“ sporządzony, zawiera 11-cie punktów.

Punkt pierwszy, najbliżej nas dotyczący, w dosłownym podajemy tłumaczeniu z oryginału francuskiego: „Pierwszą ideą, która się jawi w urządzaniu Duchowieństwa, jest zaprowadzenie jedności władzy kościelnej i łączni, której obecnie niema między naszymi biskupami.

Polska, za swej niepodzielności, miała dwa Arcybiskupstwa, których stolice są teraz poza Królestwem, lecz ich jurysdykcya rozciąga się jeszcze z prawa na biskupów tego kraju, chociaż nie mogą jej wykonać. Oprócz tego dwa biskupstwa: Warszawskie i Wigierskie zależą bezpośrednio od Stolicy Apostolskiej.

Ażeby więc zaprowadzić wśród Duchowieństwa Krajowego jedność, tak konieczną dla utrzymania go w karności, potrzeba, przedewszystkiem, porozumieć się ze Stolicą Apostolską, ażeby erygować Arcybiskupstwo, od którego zależeliby wszyscy biskupi bez wyjątku.

Stolica kraju zdaje się być najbardziej odpowiednią dla katedry *Arcybiskupiej*, możnaby więc *podnieść Biskupstwo Warszawskie do tej godności*.

Biskupstwo Unickie ma też zależeć od Arcybiskupstwa Warszawskiego“ (dotąd zależało ono od biskupstwa Halickiego (Lwów).

2) Określenie narazie ogólne granic dyecezyi wedle województw.

3) Zmniejszyć liczbę kolegiat, beneficytów etc.

4) Mianować stałą delegacyę do procesów biskupich.

5) Zmniejszyć i ustalić annaty.

6) Zwiększyć t. zw. facultates biskupie (ażeby tak często nie zwracać się do Rzymu).

7) W tym samym celu ustanowić tutaj *Trybunał trzeciej instancyi* (I).

¹⁾ Archiwum Król. Kongr. Protokoły Rady Stanu rok 1816. dn. 8/III, p. 191—2.

²⁾ Vol. str. 19—25 Memoire de la Commission des cultes et de l'instruction publique dans le Royaume de Pologne sur les affaires de juridiction ecclésiastique du pays, qui reclamant une négociation avec le Siège de Rome. Varsovie le 22 Décembre 1816. St. Petersburskij Głównyj Archiw M. J. D. Rome 1817, ad № 11.

- 8) Reforma i zmniejszenie zakonów.
- 9) Rewindykacja posiadłości polskich w Rzymie.
- 10) Prawo prezenty na kardynałów.
- 11) Stosunki dyplomatyczne z Kuryą mają się odbywać tylko za pośrednictwem Ambasadora Rosyjskiego.

Memoriał ten wysłano po aprobatę do Petersburga, do senatora Nesselrode i dobrze był tam przyjęty z poprawką jednakże, ażeby unicy z Królestwa zależeli od Połocka (nie od Warszawy).

Poprawka ta jest umieszczona w depeszy¹⁾, przysłanej z Petersburga wraz z owym Memoryałem ambasadorowi rosyjskiemu na dworze papieskim Italińskiemu, który miał przeprowadzić erekcyę polskiej Prowincyi Kościelnej. Jedynie dla pomocy przy tego rodzaju zabiegach dyplomatycznych był delegowany ambasadorowi Italińskiemu polski urzędnik: znawca stosunków miejscowych, ludzi i znawca przeszłości.

Był nim Leon hr. Potocki.

„Wybór był trafny, powiada prof. Godłewski, bo pomimo zręczności ambasadora Italińskiego i ówczesnego sekretarza Stanu kard. Consalvi, trudno dotąd posuwała się sprawa.

Projekt nowej Prowincyi Kościelnej z Warszawą na czele naogół podobał się w Rzymie, ale znów niektóre szczegóły rzeczowego „Memoryału“ Ministra Potockiego były niemożliwe do urzeczywistnienia.

Teolog bowiem czy kanonista, na pierwszy rzut oka, rozpoznał tam co krok zakusy cesaropapizmu, wyłączające prawie zupełnie zwierzchność stolicy Piotrowej (np. punkty, 6, 7, 11).

Zaczęto tedy segregować omawiane punkty i posypały się noty dyplomatyczne, z których widać, że kard. Sekretarz Stanu Consalvi, jak to było do przewidzenia, odrzuca: Trybunał Trzeciej Instancyi w Warszawie (punkt 7), projektowaną reformę zakonów (punkt 8) i prawo prezenty do kardynałatu (punkt 10).

W pierwszych tygodniach 1818 r. otrzymuje ambasada rosyjska (i polska zarazem) w Rzymie instrukcyę od hr. Ignacego Sobolewskiego²⁾, ażeby utrzymać tylko cztery główne punkty memoriału (1, 2, 7 i 8): erekcyę Arcybiskupstwa Warszawskiego, nowy podział Dyecezyi, Trybunał Trzeciej Instancyi i redukcycę klasztorów.

Rząd więc rosyjski wstępuje na drogę ustępstw. W Kuryi rychło to spostrzeżono i kard. Consalvi przyrzekł, że wszystko załatwi.

Zgodził się mianowicie na pewne reformy klasztorów, nawet na Trybunał Trzeciej Instancyi w Warszawie, ale to „in particulari casu“ i nie dał żadnych zobowiązań piśmiennych, lecz oświadczył to narazie ustnie. Erekcyja zaś Arcybiskupstwa Warszawskiego była już w zasadzie postanowiona.

---

¹⁾ St. Petersburgskij Głównyj Archiw. M. I. D. Rome 1817. № 11 Cf. Monumenta Petropolitana v. 3, p. 27—29.

²⁾ Który pełnił urząd Ministra Sekretarza Stanu przy osobie Cesarza dla stałego pośrednictwa między nim a Rządem Polskim.

Cf. Monumenta Petropolitana vol. 3 p. 27.

Przedstawiciel rządu Najjaśniejszego Pana Italijskiej ocenił to i, zawiadamiając swój Rząd o przebiegu sprawy; podkreślił zyczliwość Kuryi Rzymskiej i jej daleko idące ustępstwa.

Owocem tego porozumienia była bulla Piusa VII: „*Militantis Ecclesiae regimini*“, wynosząca kościół św. Jana Chrzciciela w Warszawie wraz z własną kapitułą do godności kościoła Arcybiskupiego Metropolitalnego, zastrzegając sobie jeszcze ścisłe określenie sufraganii w nowej Metropolii¹⁾. Oto poważne i piękne słowa Ojca Chrześcijaństwa:

„Pius Biskup Sługa Sług Bożych na wieczną rzeczy pamiątkę.

Z niewyczerpanej dobroci Bożej, choć bez żadnego względu na osobiste zasługi, postawieni na czele zarządu Kościoła Wojującego natężamy baczenie wzrok jakoby z wyniosłej strażnicy, uważając za przykładem czujnego pasterza, gdzie pieczę Apostolską skierować, ażeby Wiara Katolicka coraz więcej się wzmagala, wzrastał blask hierarchii kościelnej i samo stado, które zawsze ma być do niebieskiej krainy kierowane, było rządzone coraz umiejętniej i korzystniej.

Wszystko to rozważając w umyśle, zauważyliśmy jeszcze ostatnio, że szczęśliwej pamięci poprzednik nasz Pius Papież VI pismem swem Apostolskiem pod pieczęcią wydanem dn. 17 grudnia roku Pańskiego 1798 erygował Stolicę Biskupią podległą bezpośrednio Stolicy Apostolskiej w mieście Warszawie, ozdobionem zamkiem Królewskim i wspaniałemi budowlami dostojników, sławnem ponadto swoim obszarem, pięknnością ziemi i jej żyznością, wielką liczbą obywateli i znakomitych rodzin, ze względu na Seminarja i Kollegia szlachetnie urodzonej młodzi, dla wielu klasztorów męskich i żeńskich zgromadzeń i innych instytucji pobożnych i miłosiernych, erygował katedrę Biskupią, Stolicy Apostolskiej bezpośrednio podlegającą i ustanowił Kościół Katedralny św. Jana Chrzciciela wraz z jego kapitułą z Dygnitarzów i Kanoników złożoną, nie licząc innych godności kościelnych temuż Kościołowi służących; co wszystko, zważywszy na szczególne okoliczności czasu i miejsca, mogłoby wydatnie ku wielkiemu dobru wiernych chrześcijan zamieszkających to Królestwo służyć, jeśliby wspomniany Kościół Biskupi Warszawski za zgodą Naszą Apostolską podniesiony był do godności Stolicy Arcybiskupiej.

My zatem, ze względu na nader ważne przyczyny, wszystko starannie zważywszy, z całkowitym przeświadczeniem i po dojrzałym namyśle, pełnością władzy Apostolskiej, na większą chwałę Wszemocnego Boga i dla świetności Kościoła Katolickiego a zarazem dla duchownego pożytku wiernych Chrześcijan wyżej wspomniany Kościół Biskupi w Warszawie pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela wraz z własną Kapitułą, w drodze szczególniejszej łaski wywyższamy do godności Kościoła Arcybiskupiego, Metropolitalnego, zastrzegając sobie na później wyznaczenie temuż Kościołowi Warszawskiemu Metropolitalnemu Kościołów Biskupich-sufraganii.

²⁾ Akta konsystorza Arcybiskupiego posiadają w tomie 98 str. 1, autentyczny odpis tej bulli, wykonany starem. kuryalnem pisem t. zw. „*Littera Beati Petri*“, trwającym w Kuryi od klemensa VIII (1592—1605), a zniesionym za czasów Leona XIII-go.

Niniejsze zaś Pismo nasze i wszystko w nim zawarte nie może być nigdy, czy o dodanie lub ujęcie, czy o inne unieważniające braki pomawiane, zwalczane, albo unieważniane, lecz niech ono zawsze prawomocnem i skutecznem istnieje i istnieć będzie i pełny a nietknięty swój skutek osiągnie i we wszystkim, do kogo to należy, niewzruszenie wykonane być winno.

I zasie, jeśliby co do powyższego ktokolwiek, czyją bądź powagą, świadomie cokolwiek wykonać zamierzył, to jako nieważne i niebyłe osądzamy.

Nie mogą też powyższemu ujmy czynić (o ile by zaszyły) żadne Konstytucye i Rozporządzenia, Apostolskie przywileje i zezwolenia i t. p., chociażby na szczególną i nadzwyczajną uwagę zasługiwały, a w czemkolwiek były sprzeczne.

Nikomiu zatem z ludzi nie godzi się tego Listu Naszego rozporządzenia, zastrzeżenia, postanowienia i wyraźnej woli przelamać lub mu zuchwałem usiłowaniem przeciwdziałać; jeśli zaś ktokolwiek śmiałyby to przedsięwziąć niech wie, że narazi się na nielaskę Wszechmocnego Boga i Błogosławionych Apostołów Piotra i Pawła.

Dan w Rzymie u św. Maryi Większej. Roku od Wcielenia Pańskiego tysięcznego ośmsetnego siedmnastego dwunastego dnia miesiąca Marca. Panowania naszego Roku ośmnastego¹⁾

Loco † Plumbi Visa de Curia B. Testa — A. Cardinalis Prodatarius — H. Cardinalis Consalvus.

Po zawarciu głównej umowy pozostały już tylko t. zw. „drobiazgi“, biurowa raczej praca na określeniu szczegółów w granicach nowej prowincyi. Akta Konsystorskie przechowują przypadające na tę chwilę, breve Papieskie do biskupów Królestwa z prośbą o zgodę na nowy podział i ewentualne uszczuplenie niektórych dyecezyi²⁾

---

¹⁾ Oryginalny tekst powyższej bulli wraz z tłumaczeniem rosyjskiem był już drukowany w 1849 r. w oficjalnem wydawnictwie „Akty i gramoty o ustroju i uprawnieniach rzymsko-katolickiej cerkwi“. Petersburg Str. 127—149.

²⁾ Pius Papa VII. Venerabilibus Fratribus ac Dilectis filiis Episcopis, nec non Capitulis Ecclesiarum vacantium Regni Poloniae.—Venerabiles Fratres ac Dilecti Filii Salutem et Apostolicam Benedictionem. Justis gravibusque causis moti ad opportuniorem praesertim rei sacrae procuracionem pro locorum natura, propinquitate et confiniis assequendam novam in Poloniae Regno decernere judicavimus Dioecesium circumscriptionem. Ad hanc perficiendam necesse est a singulis ejusdem regni Dioecesibus quasdam Paroecias avellere, ut aliis Dioecesibus adjungantur. Ad Vos propterea Venerabiles Fratres ac Dilecti Filii has litteras damus, ut circa hujusmodi immutationes consensum vestrum exquiramus minime dubitantes, quin iis, quae proposita utilitate Ecclesiae et Pastorum non minus quam fidelium commoditate pro numero ac potestate Nostra oportunitate duximus constituere, libentissimo animo sitis assensuri. Nosque Vobis etiam suffragantibus negotium quam citissime conficere possimus. Hac spe freti Vobis Venerabiles Fratres ac Dilecti Filii cum propensae voluntatis in Vos Nostrae testificatione Apostolicam Benedictionem peramanter impertimur. Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem die 28 Martii Anni 1818. Pontificatus Nostri Anno Decimo Nono. Pius P. P. VII. Concordat cum Originali. A. Cardinalis Consalvi. L. S. Akta Konsyst. Warsz. t. 98 str. 4.

Odpowiedzią na pomienione breve był uległy list zbiorowy wszystkich biskupów ówczesnych, datowany dnia 12 maja t. r. ¹⁾.

Wypadki poszły szybkim tempem. Nazajutrz bowiem d. 13 maja biskup Kujawski Franciszek Malczewski przesyła wraz z listem zbiorowym biskupów akta swojego procesu informacyjnego ²⁾, a w siedem tygodni nadeszła bulla o rozgraniczeniu Prowincyi Warszawskiej ³⁾.

Jeszcze w końcu tegoż miesiąca (31 lipca) został podpisany Dekret Cesarski, nominujący ks. Franciszka Malczewskiego Arcybiskupem Warszawskim ⁴⁾.

Wreszcie na jesieni odbyła się prekonizacya pierwszego Arcy-

¹⁾ Responsum ad praecedentes Literas Varsaviae 12 mai 1818.

Foris. Sanctissimo Domino. Pio VII. Sanctae Romanae et Universalis Ecclesiae Pontifici Maximo Domino Clementissimo.

Intus. Sanctissimae Pater Litteras Sanctitatis Vestrae Romae apud Sanctam Mariam Majorem die 28 Martii Anni currentis ad nos singulos Episcopos nec non Capitula vacantium Ecclesiarum Regni Poloniae datas recepimus maxima cum reverentia, quibus requirimus, ut intuitu novae in proposito existentis, circumscriptionis Dioecesium per avulsionem ab aliis nonnullarum Paroeciarum et adjunctionem harum alteris, sensum nostrum aperiamus, mandato huic summa animorum Nostrorum demissione obtemperantes exponere audeamus. Quoniam mutatis Regni Poloniae circumstantiis illud respectu novae in eo ordinationis instituendae visum erat Supremo Potestati in octo Palatinatus dispartiri, singulisque propriam Dioecesim assignare; hinc emergit necessitas novae quoque circumscriptionis harum Dioecesium perficiendae, quam non modo utilitati Ecclesiae et Pastorum, nec non commoditati Christi Fidelium non adversari, imo potius necessariam esse existimamus et in hanc libentissime assensum Nostrum submittimus. Sanctitatis Vestrae — obedientissimi Filii et humillimi Servi — Joannes Paulus Woronicz Episcopus Cracoviensis. Franciscus Malczewski Episcopus Cujaviensis. Adalbertus Skarszewski Episcopus Lublinensis. Joannes Golaszewski Episcopus Plocensis. Andreas Wollowicz Dioecesis Varsaviensis Administrator Apostolicus. Antonius Szydłowski Decanus Cathedralis Varsaviensis Praeses Capituli. Varsaviae die 12 Martii 1818.

Akta Konsystorza Warszawskiego, tom 98, str. 4—5.

²⁾ Do Jaśnie Wielmożnego Senatora Wojewody Ministra Prezydującego w Komisyi Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Mam honor złożyć na ręce JW. Senatora Wojewody i Ministra.

1. Proces kanoniczny wyprowadzony przez JW. Biskupa Lubelskiego w zamiarze przeniesienia mego na Arcybiskupstwo Warszawskie.

2. Odpowiedź volanti sigillo Biskupów Królestwa Polskiego do Ojca św. na list Jego okólny wydany do nich dla dania zezwolenia do dysmembracji Dyecezyów.

3. Opis mój do Kardynała Sekretarza Stanu Consalvi.

4. Wexel na tysiąc Scudów Rzymskich wystawiony au Porteur podług danej mi instrukcyi, że koszta Expedycyi Tranzlacyi moiej na Arcybiskupstwo Warszawskie tyle wynosić będą.

Z prośbą pokorną ażeby drogą Rządu do Rzymu odesłane były

Zostaje z głębokiem Uszanowaniem

Jaśnie Wielmożnego Senatora Wojewody i Ministra

(podpisano) najniższym Sługą *F. Malczewski B. Kujawski.*

Akta Komisji rządowej wyznań religijnych i oświecenia Publicznego № Akt 2-gi str. 24.

³⁾ „Ex imposita nobis“ datowana d. 30 VI 1818 r. Akta Konsystorza Warszawskiego, t. 98 str. 5—16. Ogłoszona drukiem w wyd. oficjalnem „Akty i gramoty“, Petersburg, 1849 str. 141—177.

⁴⁾ Wypis z protokołu Sekretaryatu Stanu Królestwa Polskiego.

Z Bożey Łaski My Aleksander I, Cesarz wszech Rossyi, Król Polski etc. etc. etc.

Zapatrzywszy się na artykuł 42 Ustawy Konstytucyjney Naszego Kró-

33988

biskupa Warszawskiego i Prymasa Królestwa
mniany Biskup Kujawski Franciszek Skarbe

Przysłano tedy bullę¹⁾ na ręce Nam
a w drugie święto Bożego Narodzenia,
drze św. Jana, odbyło się wręczenie Palit
biskupowi i Erekcya Arcybiskupstwa²⁾, którego losy, tak blisko
związane zawsze z dziejami narodu, oto i teraz wchodzą bądź co
bądź w nową fazę życia kościelnego, a przytem narodowego.

Jeno na historyę dni naszych zawcześnie.

Co do przeszłości, w chwili stułetniej rocznicy powyżej zebrane
szczegóły i garść myśli, jakie się tu mimowoli nasuwają o zawilym pro-
blemacie „Kościoła i Państwa“, pozwolą, tuszmy sobie, z innym nie-
jako odczuciem wziąć do ręki stare dokumenty erekcyjne naszej Ar-
chidyecezyi i ocenić ich idee, ich wartość historyczną i państwową.

lestwa Polskiego: Na raport Naszego Namiestnika w rzeczonym Królestwie
Postanowiliśmy i stanowimy co następuje:

Artykuł 1.

J. Xiądz Biskup Kujawski Franciszek Malczewski mianowany zostaie
Arcybiskupem Warszawskim.

Artykuł 2.

Wspomniany Arcybiskup upoważniony również zostaie do przedsię-
wzięcia u Dworu Rzymskiego kroków Prawem Kanonicznem Rzymsko-Kato-
lickiem przepisanych.

Artykuł 3.

Ogłoszenie niniejszey Nominacyi polecamy Kommissyi Wyznań Reli-
gijnych i Oświecenia Publicznego.

Dan w Carskiem Sele dnia 19/31 lipca 1818.

(podpisano) Alexandre, przez Cesarza i Króla Minister Sekretarz Stanu
(podpisano) Jg. Sobolewski. Zgodno z oryginałem, Radca Sekretarz Stanu
Generał Bd. (podpisano) Kossecki, (podpisano) M. Gliński Sekretarz.

Akta Kommissyi Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publiczne-
go № 2-gi str. 26.

¹⁾ Bullę prekonizacyjną p. t. „Romani Pontificis“ posiadają w odpisie
Akta Konsystorza Warsz. tom 98, str. 16. Tamże zawarte są „Privilegia et
Facultates“ (np. przywilej purpury prymasowskiej) etc.

²⁾ „Do Wysokiey Kommissyi Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia
Publicznego.

Mam zaszczyt donieść Wysokiey Kommissyi Rządowej Wyznań Religii
i Oświecenia Publicznego, iż Administracya przez JWJX. Wollowicza Biskupa
Nominata Kaliskiego Dyecezyi Warszawskiej i części Archidyecezyi Gnieź-
nieńskiej z dniem ostatnim Miesiąca i roku przeszlego zakończyła się; a dnia
pierwszego terażniejszego Miesiąca i Roku Jurydykcyja moja Pasterska
w Archidyecezyi Warszawskiej rozpoczętą została: oraz, że dla śpieszniej-
szego załatwiania Interesów, ustanowilem dwa Konsystorze, to jest jeden
w mieście Stołecznem Warszawie, a drugi w Łowiczu, a w Warszawie na
Officyała: JX. Antoniego Fiałkowskiego Kanonika Kujawskiego, który dotąd
był przy mnie na urzędzie Audytora.

Na Surrogatów: JX. Adama Królikiewicza, Kanonika Metropolitalnego
Warszawskiego i JX. Antoniego Kotowskiego, Kanonika honoralnego War-
zawskiego. b w Łowiczu: JX. Teodora Wiesiołowskiego Kanonika Kolle-
giaty Łowickiey, na Officyała, a JX. Wincentego Frydrycha także Kanonika
Łowickiego na Sędzięgo surrogata.

Te wszystkie Nominowane Osoby przez swoją Naukę, przykładność, roz-
tropność, a nawet w większey części przez doświadczenie w sprawowaniu po-
przednich tychże Urzędów zasłużyły otrzymać wymienione stopnie Zwierz-
chnictwa Duchownego.

Zostaje z uszanowaniem (podpisano) F. Malczewski Arcyb. Warsz. Pry-
mas. w Warszawie, dnia 2 stycznia 1819 r.

Akta Kommissyi Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicz-
nego № akt. 2, str. 30.